

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗВЕРТАННЯ ЯК ГРАМАТИЧНА КАТЕГОРІЯ	6
1.1. Історичні аспекти становлення звертання.....	7
1.2. Поняття звертання як компонента комунікативного акту	9
1.3. Класифікації та види звертань	14
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКІ ЗВЕРТАННЯ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА	20
2.1. Аналіз звертань у творах В. Симоненка.....	22
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	35
ДОДАТКИ.....	38

ВСТУП

Симоненко – це поет, який усе життя йшов до Храму справжньої літератури, до себе, до України, до істини. Сьогодні, у нашій незалежній Україні, в якій ще національна ідея законодавчо не унормована творчість Василя Симоненка може стати підвалиною цієї важливої стратегічної мети.

Василь Симоненко один з найталановитіших виразників дум і прагнень рідного народу, своєї доби. Він і словом, і життям своїм прославляв загальнолюдські духовні цінності, та ідеями збагатив скарбницю світової гуманістичної культури. Він був одним із бунтарів проти радянської тоталітарної системи. З цього бунту і почалося “шістдесятництво”. Він не просто любив Україну, а й закликав до боротьби проти тоталітарного режиму, до боротьби за незалежну Батьківщину. Його зброєю було Слово.

Усі грані людських почуттів та переживань розкриває перед читачами Василь Андрійович, користуючись неймовірним багатством художніх засобів представлених в українській мові. Серед інших стилістичних фігур Симоненко часто використовує у своїх творах такі, в основі яких лежать звертання. Саме в індивідуальному авторському вживанні звертань і виявляється неповторний стиль митця.

Чесний і чистий, він нагадує велику рибу, яка радісно вискочила з води, вхопила свіжого повітря, сп'яніла від кисню свободи, затріпотіла на березі довіри і затихла...

Патріотична лірика, любов до рідної України посідає визначальне місце в творчості Симоненка. І не даремно. Письменник знайшов проникливі, яскраві образи, щоб передати силу любові до Батьківщини, до рідної української землі. Почуття патріотизму – найсвятіше почуття людини. Кожен з нас любить землю, де народився, виріс, мову, вперше почуту з уст матері, вулицю на якій зростав. Любить сильно, щиро. А от знайти слова, щоб виразити свою любов – важко, не збиваючись на загальні, трафаретні [19, с. 74].

Поет талановитий, принциповий, Василь Симоненко мав власний погляд на речі, своє розуміння сутності людини, бажаної гармонії буття. А ще – був справедливий за що розплачувався власним благополуччям, а згодом і життям.

Метою курсової роботи є дослідження, систематизування, аналіз звертань у поетичному дискурсі В. Симоненка.

Для реалізації поставленої мети ставляться такі **завдання**:

- 1) дослідити значення поняття “звертання”;
- 2) простежити різні погляди вчених-мовознавців на проблеми звертання;
- 3) провести ґрунтовний аналіз звертань, вжитих Василем Симоненком;
- 4) простежити стилістичне використання та особливості названих одиниць у поетичному дискурсі.

Об'єктом вивчення стали звертання у вибраних віршах, а також у прозових творах автора: “Вино з троянд”, “Дума про діда”, “Психологічний поєдинок”.

Предметом цього дослідження є лексика творів В. Симоненка.

Методи дослідження. При вивченні звертань у художній спадщині В. Симоненка важливе місце посідають описовий, порівняльний, узагальнюючий, семантичний методи. Дібраний різноманітний фактичний матеріал дає можливість для функціонально-лексичного аналізу звертань у контексті.

Актуальність роботи визначається недослідженістю теми, відсутністю матеріалів, які б розкривали дане питання. Дослідження звертань у творчості Василя Симоненка становлять інтерес як для мовознавців, так і для літературознавців, оскільки висвітлюють цілу низку питань індивідуального мовлення та стилю письменника.

Аналіз літературних джерел. Серед дослідників, які займалися проблематикою звертань слід відмітити українського мовознавця, перекладача, публіциста, громадського діяча О.П. Пономаріва, який розробив пропонує таку класифікацію: власне звертання, риторичні звертання, напівриторичні конструкції та звертання-речення (Сучасна українська мова: Підручник /О. Д.

Пономарів, С 91 В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К.: Либідь, 2001. – 400 с.).

Відома дослідниця М.Я. Плющ розробила власну класифікацію звертань і поділила їх на непоширені і поширені (Плющ М. Я. Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні: вибрані праці / М. Я. Плющ; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – 362 с.).

І. В. Корнійко вперше розглянула звертання як динамічний засіб вираження зверненості мовлення (Звернення як динамічний засіб вираження зверненості мовлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філологічних наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.В. Корнійко. – Київ, 2000. – 16, [1] с.).

О.В. Пасічна акцентувала особливу увагу на тематичних групах риторичних звертань, уживання яких у поетичних текстах пов'язане з явищем комунікативного перенесення (Пасічна О. В. Звертання в поетичному мовленні // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – Кривий Ріг, 2009. – Вип.3. – С.119-125).

Так, український мовознавець, Д.В. Горбачук виділяє загальні, спеціальні та звертання-антропоніми за характером взаємин співрозмовників (Горбачук Д. Звертання як елемент ділового мовлення / Д. Горбачук // Дивослово. – 2006. – №12. – С.2–4. – Урок української.-2007.-№5.-С.49-51.).

РОЗДІЛ 1. ЗВЕРТАННЯ ЯК ГРАМАТИЧНА КАТЕГОРІЯ

Мова – це не просто скарб спілкування, а щось більш значуще, це складне системно-структурне утворення з розгалуженою мережею взаємовідношень між одиницями різних рівнів. Неодмінними ознаками мовної системи вважають відносну неподільність елементів, ієрархічність, структурність.

Вивчення звертання – одна з актуальних проблем сучасної лінгвістики. Кожен наступний період, кожна епоха розвитку мови вносила нову ноту в сприйняття й розуміння даної лінгвістичної одиниці, що привело до виникнення різних, часом діаметрально протилежних, поглядів на лінгвістичну природу звертання.

Функціональну вагомість звертання як комунікативної одиниці не раз підкреслювали як вітчизняні, так і зарубіжні мовознавці. Значний теоретичний потенціал у вивченні звертання нагромадило українське мовознавство (С. Бевзенко, І. Вихованець, І Кучеренко, М. Скраб, І. Яценко та інші) [4, с. 2].

Саме неповнота висвітлення цих аспектів мовознавчої науки і зумовлює актуальність дослідження звертань. На особливу увагу при цьому заслуговує граматична природа синтаксичних побудов, які містять у своїй структурі номінації адресата мовлення, а також функціонування цих конструкцій у комунікативному акті.

1.1. Історичні аспекти становлення звертання

Ця мовна одиниця стала предметом наукового дослідження, починаючи з 1875 року, коли була опублікована праця Ф. Буслаєва “Історична граматики російської мови”, де вперше з’явився термін “звертання”. Кожен наступний період, кожна епоха розвитку мови вносила нову ноту в сприйняття й розуміння даної лінгвістичної одиниці, що привело до виникнення різних, часом діаметрально протилежних, поглядів на лінгвістичну природу звертання. Під терміном “звертання” він розумів засіб для вираження відношень між співрозмовниками [1, с. 404]. Думки більшості сучасних дослідників сходяться на загальному визначенні звертання як інтонаційно виділеного компонента речення, що називає істоти або персоніфіковані предмети, до яких адресовано мовлення [3, с. 184].

За визначенням О. Селіванової, звертання – слово або сполука, що позначають особу чи персоніфіковані предмет, явище, до яких звертається мовець, привертаючи увагу адресата до повідомлення, іноді надаючи предмету звернення оцінно-емотивної характеристики, експресивності; і здебільшого характеризуються граматичною незалежністю й інтонаційною та пунктуаційною відокремленістю [15, с. 160]. Йому властиві номінативна семантика, усталена морфологічна форма, звертальна інтонація.

У багатьох працях із синтаксису української мови можна прочитати твердження про те, що звертання виражається кличною формою і називним відмінком. Протягом досить тривалого часу кличний відмінок звався кличною формою. Питання про те, якій назві віддати перевагу, мало не мовознавче, а швидше політичне забарвлення. Був період, коли українська мова мусила в усьому бути схожа на російську. Тож мати на один відмінок більше, ніж у російській мові, вважалося недозволеною розкішшю. Запровадили назву клична форма.

Але коли виходити з того, що відмінок – це граматична категорія іменних частин мови, яка виражає синтаксичні стосунки між словами в реченні й виявляється в протиставленні семи відмінкових форм закінчень, то чому

називний, родовий, давальний, знахідний, орудний і місцевий – відмінки, а кличний – форма? Кожен іменник може стояти у формі будь-якого відмінка. Якщо мамо, брате, друже, сестро, Оресте, Віро, Надіє, Любове – кличні форми, тобто форми кличного відмінка, то ці іменники в давальному (мамі, братові, другові, сестрі, Орестові, Вірі, Надії, Любові) чи в орудному (мамою, братом, другом, сестрою, Орестом, Вірою, Надією, Любов'ю) відмінках так само можна назвати давальними чи орудними формами. Отже, форма в цьому випадку – більш загальне поняття порівняно з конкретнішим – відмінок. Тому єдино правильним терміном в українській мові є кличний відмінок. Так, до речі, завжди називали його М. Рильський, Б. Антоненко-Давидович та інші видатні діячі української культури, глибокі знавці нашої мови [21, с. 291].

Звертання здавна перебували в полі зору вчених-лінгвістів. У численних граматичних працях з'ясовували морфологічні особливості наказового способу дієслова та форм кличного відмінка іменників, які в мовленнєвих актах використовують для позначення адресата. Проте, незважаючи на значні напрацювання дослідників синтаксису, у більшості праць, виконаних у традиційному руслі (О. Шахматова, О. Пешковського, С. Бевзенка, П. Дудика, А. Загнітка та ін.), звертання розглядали без урахування їхньої функціональної специфіки у комунікації та тісної семантичної і граматичної в широкому розумінні взаємодії їх із синтаксичним утворенням, компонентом якого вони є.

Звертання як елемент структури тексту часто використовують у поезії, а також у поєднанні зі сталими й оказіональними епітетами й в особисто-інтимному спілкуванні, зокрема це зустрічається в поезії В.А. Симоненка.

Різноманіття існуючих поглядів на лінгвістичну природу звертання свідчить про “безмежну” увагу до нього в мовознавстві різних епох. Незважаючи на досить широку розробленість даної проблеми в лінгвістичних науках, пошуки шляхів дослідження різноманіття форм і функцій звертання не припиняються, що обумовлює актуальність теперішнього дослідження.

1.2. Поняття звертання як компонента комунікативного акту

Звертання до когось чи чогось є однією із загальнолюдських мисленнєво-почуттєвих і комунікативних потреб. Воно є в усіх мовах світу, але через розбіжності у культурах націй різняться мовним оформленням. Залежно від соціального і професійного розшарування населення в різних соціумах, ментальності народу тієї чи іншої країни, прийнятих там етикетних формул тощо звертання набувають різноманітних лексико-семантичних, граматичних та інших характеристик.

Вважаємо, що звертання належить до тих явищ, які за допомогою мовних засобів відображають соціальну структуру суспільства. Адекватно цей феномен досліджується лише на основі вивчення всієї сукупності чинників, що викликають вживання його форм. Звертання – головний засіб вираження зверненості мовлення, яке реалізується вербально й невербально. Мовні й немовні засоби корелюють між собою [9, с.13].

Звертання є одним із найважливіших компонентів комунікативного акту. Воно зазвичай задає тон усьому висловленню та подальшому спілкуванню.

До учасників (партнерів) комунікативних актів звичайно зараховують передавача (автора-мовця, або того, що пише, чи адресанта) та сприймача мовлення (адресата). У межах загального поняття сприймача треба розрізняти адресата (особу, якій безпосередньо призначає висловлення його автор) і неадресата (особу, яка може сприймати це висловлення) [16, с. 6].

У будь-якій мовленнєвій ситуації адресант і адресат “завжди сприймаються як функціонально різні учасники мовлення, які можуть змінюватися за ролями” [13, с. 43]. Винятком при цьому є монологічні тексти, ускладнені риторичними звертаннями до неживих предметів, абстрактних понять тощо.

Між комунікантами можуть встановлюватися різні за характером зв'язки: психологічні, що виявляються, зокрема, у спільних знаннях про світ та досвіді комунікантів, ставленні до теми висловлення, їхніх взаємостосунках, передбачувані реакції партнера та очікуванні від нього певних дій, у поглядах,

позиціях, зацікавленнях, симпатіях тощо; соціологічні, що виявляються в симетричності (рівноправності) чи асиметричності (нерівноправності) стосунків між партнерами. До симетричних належать партнерські, приятельські стосунки між колегами по роботі, інтимні тощо, до асиметричних – стосунки вищого з нижчим і навпаки (сюди належать зв'язки між керівником та підлеглим і навпаки, тобто ті, які зумовлені суспільним статусом комунікантів, а також зв'язки типу “старий – молодий”, “батьки – діти”, “чоловік – жінка” тощо) [16, с. 6].

За словами А. Загнітка, “для мовця вокативно позначений адресат мовлення – не позамовна дійсність, про яку мова йде саме у висловленні, а одна з передумов комунікації” [7, с. 267]. Тому при виборі форм звертання адресант повинен враховувати об'єктивні характеристики адресата, а також рівень близькості стосунків із ним, умови протікання комунікативного акту і т. ін.

До прагматичних пресупозицій (знань про адресат, точніше, інформації про нього, яку мовець порівнює з власними характеристиками адресата) належать пресупозиція знайомства (адресат знайомий, малознайомий чи незнайомий з мовцем), пресупозиція віку (адресат – одноліток мовця, старший або молодший від нього), пресупозиція соціального статусу (адресат вищий чи нижчий від мовця щодо суспільної ієрархії), пресупозиція характеру спілкування (офіційність або неофіційність умов комунікації) та ін. Вони є джерелом інформації про адресата, орієнтиром для мовця у процесі номінації та кваліфікації адресата, проходять свого роду “обробку” в свідомості мовця, де знання мовних засобів переплітаються із загальноприйнятими традиціями і правилами мовного етикету [14, с. 7].

Загалом звертання пов'язане з мовленнєвим етикетом, а тому є формулою вираження ввічливості у ставленні до співрозмовника з урахуванням його віку, соціального статусу та інших факторів. Тож звертання можна вважати не лише мовним знаком, а й деякою мірою психологічною категорією, адже воно виконує важливі суспільні функції: встановлює мовленнєві контакти, регулює соціальні взаємовідносини, допомагає задовольнити комунікативні потреби

людини [24, с. 53].

Вибір звертання мовцем засвідчує вплив на адресата мовлення, оскільки варіант звертання може експлікувати ставлення до адресата, бути показником передбачуваної моделі мовленнєвої взаємодії, виявляти особистісні якості мовця [10, с. 8].

Звідси випливає, що звертання водночас і називає адресата, і демонструє “мовленнєве обличчя” адресанта, адже виражає його такт, ввічливість чи їхню відсутність, знання чи, навпаки, незнання правил етикету, ставлення до співрозмовника (реального чи можливого). Крім того, звертання характеризують учасників комунікативного акту за віком, статтю, професією, рисами характеру, поведінкою тощо.

Згідно з новою лінгвістичною парадигмою на передній план виноситься поняття “мовна особистість”, яка визначає семантичний простір мовлення.

Для дослідження звертань як у художньо-стилістичному, так і в емоційно-вольовому плані поняття мовної особистості є надзвичайно важливим. Це пояснюється тим, що мовна особистість, тобто в нашому випадку автор поетичного тексту, є джерелом, носієм і показником прагматичного компонента звертань. Саме поет транслює мовленнєві характеристики комунікантів та комунікативні характеристики їхнього мовлення у план думок, оцінок та завдань адресанта й адресата. У цьому полягає широке когнітивне значення мовної особистості.

Звертання ніколи не є абсолютно нейтральним стилістично і семантично. На відміну від загальномовних номінацій, воно використовується і для ідентифікації адресата, і для вираження суб’єктивно-оцінного ставлення до нього мовця. Це підтверджується випадками вживання різних форм звертання до однієї людини з боку тих, хто її оточує.

Вивчивши стилістичні особливості вживання звертань у комунікації, Н. Дем’янова дійшла висновку про важливість регістру спілкування, використовуваного мовцем: піднесений (максимально-офіційний), високий (офіційний), нейтральний (розмовний), фамільярно-побутовий, низький

(вульгарно-брутальний). При цьому, за спостереженнями дослідниці, “у стилістично нейтральному тексті у ролі звертання виступають власні імена людей, назви осіб за спорідненням, суспільним статусом та професією. і т. п., а у текстах з емоційним і експресивним забарвленням арсенал засобів стилістичної варіативності звертань значно розширюється. Найчастіше використовувані звертання-метафора, звертання-метонімія, риторичне звертання, звертання-іронія, звертання-перифраз. З метою посилення спонукального ефекту при звертанні може використовуватися вигук-частка, саме звертання може неодноразово повторюватися” [5, с. 10-11].

Лінгвісти розрізняють такі загальні функціональні типи звертань: власне звертання, що виступають як назви конкретних адресатів мовлення і звертання, які вживаються з метою інтимізації в різних комунікативних ситуаціях. Такі звертання не виступають як обов’язкові позначення конкретних адресатів мовлення, тому стоять поза групою власне звертань. Основна функція подібних звертань полягає у наданні мовленню відтінку інтимності. Іноді вживання їх може бути зовсім механічним [22, с. 225].

Звертання, адресатами яких є слухачі, – це необхідний структурний компонент публічної промови. Поет (письменник), моделюючи мовлення своїх персонажів, має враховувати задумані ним же їхні гендерну належність, вік, соціально-історичні умови їх існування, статус у суспільстві, індивідуально-психологічні характеристики, конкретні умови перебігу комунікативного акту тощо [25, с. 12].

У художньому тексті, що репрезентує різнорівневі (екстра- та інтразорієнтовані) мовленнєві процеси, заковано складні взаємозв’язки між адресантом і адресатом: у формуванні комунікативної площини тексту беруть участь той, хто адресує, і той, кому адресується повідомлення. Незважаючи на те, що у процесі ретрансляції інформації значущими є обидва комуніканти, саме від адресата великою мірою залежить, яким буде мовленнєвий акт адресанта. Це зумовлено тим, що адресант добирає вербальні й невербальні засоби звернення до адресата з метою досягти певного результату, виправдати

комунікативні наміри мовця. У поетичному тексті адресат, зокрема внутрішній, виступає детермінантом мовленнєвих актів адресанта-персонажа.

Саме тому внутрішній адресат у художньому тексті – “це насамперед образ, якому притаманні динамічність, експресивність, багатоплановість і який, реалізуючи свій конструктивно-креативний потенціал, виступає важливим засобом текстотворення” [2, с. 14-15].

Так Л. Корновенко застосовує поняття адекватності/неадекватності щодо звертань як компонентів комунікативного акту. Адекватними вона називає звертання, “які стимулюють розвиток комунікації і створюють найбільш сприятливі умови для її розгортання та позитивного сприйняття адресата (модель кооперації)” . Прагматично неадекватними, на думку дослідниці, є такі звертання, які не відповідають особистісним вимогам адресата і можуть спричинити комунікативний конфлікт (“модель конфлікту”). З поняттям адекватності Л. Корновенко пов’язує поняття ефективності: “Прагматична ефективність – це вербалізований на рівні художньої комунікації ступінь відповідності результату комунікативній меті” [10, с. 7]. Це свідчить про те, що звертання є адекватним та ефективним, якщо воно оптимізує й гармонізує мовленнєве спілкування. Відповідно, неадекватним і неефективним є таке звертання, що утруднює комунікацію, стає на заваді її подальшому гармонійному розгортанню або й розгортанню як такому.

Отже, звертання – це один із особливих виявів комунікативних потреб людини, який здавна слугує для встановлення і підтримання мовленнєвого контакту, а також для вираження мовцем емоційно-оцінних характеристик співрозмовника.

1.3. Класифікації та види звертань

Багато дослідників пропонували різні класифікації звертань. Розглянемо деякі з них.

За своїм морфологічним вираженням звертання може бути:

- іменником у кличному відмінку (вокативі);
- іменником, субстантивованим прикметником, дієприкметником або числівником у формі, ідентичній з формою називного відмінка (номінативі).

Називний відмінок звертання характеризується специфічною окличною інтонацією, не властивою називному відмінку підмета;

- підрядним реченням;
- в експресивному мовленні зрідка вживаються звертання, виражені особовими займенниками [21, с. 294].

Звертання може бути виражене іменником у формі кличного відмінка або називного відмінка однини, у множині – тільки в називному відмінку. “Ой братику! Йдіть, діти, та рвіть груші сміливо!”. Зрідка в ролі звертань можуть вживатися субстантивовані слова: прикметники “А що, стара, моє будемо робить?” – промовив батько, дієприкметники “Тривожне, не рвись в недобачені сни”, числівники “Другий, уперед!”, прислівники “Ой, як же далеко ти, завтра!”, особові займенники (ім властивий відтінок різкості, грубості) “Ей, ти, чого ревеш?” [4, с. 42].

Відомий науковець О.Д. Пономарів пропонує таку класифікацію: власне звертання, риторичні звертання, напівриторичні конструкції та звертання-речення. [21, с. 294].

Власне звертання позначає конкретну особу, до якої спрямоване мовлення, і розраховане на реакцію цієї особи. Використовується здебільшого в діалогах та полілогах:

“Василина ввійшла в хату й не знала, де стати, де сісти, –

Здорова була, чорнобрива! – гукнув з-за стола мірошник, – А ходи до нас, та сідай коло нас, та випий з нами по чарці...

Василина сіла коло стола й не знала, чи їсти, чи не їсти. Писар накидав вареників у тарілку й поставив перед Василюю.

Постривай-бо, пане писарю! Треба ж почастувати дівчину...” (І. Нечуй-Левицький) [21, с. 295].

Широко вживаються власне звертання в діловому та приватному листуванні: “Дорогий пане Володимире! Ви певно, дістали вже мого листа, посланого сими днями. В додаток пишу цю картку, бо забув попрохати Вас ось що: українці з Праги, бажаючи робити переклади на чеське моїх оповідань, прохали мене прислати їм щось з своїх книжок, але я такий звичайно бідний на це, що нічого не маю. Дуже Вас прохаю, пошліть, коли це можливо, один примірник книги “У грішний світ”...” (з листа М. Коцюбинського до В. Гратюка від 25 грудня 1908 р.).

Риторичні звертання формально нічим не відрізняються від власне звертань. Однак щодо змісту й призначення вони (риторичні звертання) не являють собою засіб спонукати співрозмовника до відповіді, а використовуються як стилістичний прийом, як спосіб відтворити стан мовця, його вподобання, думки, почуття. Крім загальних та власних назв людей, у ролі риторичних звертань можуть виступати найменування речей, рослин і тварин, абстрактних понять, імена міфічних персонажів та історичних осіб. Основне поле поширення таких звертань – художні, публіцистичні, ораторські тексти:

Я не тебе люблю, о ні.

Моя хистка лілеє,

Не оченька твої ясні,

Не личенько блідєє... (І. Франко).

Риси власне звертань і риторичних звертань поєднують у собі напівриторичні конструкції. Такі звертання спрямовані до конкретних осіб, розраховані на реакцію, хоч і не безпосередню, і водночас передають емоційний стан мовця: “Милі друзі літ моїх дитячих, Щирі і незлобні диваки! Ви од кривд людських, недобрих мачух, На луги втікали, на річки.” (М. Рильський).

Крім розглянутих звертань, для яких характерна звертально-спонукальна інтонація, є звертання-речення (вокативні речення). Такі речення нерозчленовано відтворюють якусь думку і характеризуються звертальною (а не звертально-спонукальною) інтонацією. Залежно від контексту, а також міміки, жестів та інших позамовних засобів речення-звертання можуть передавати захоплення, відчай, гнів, радість, прохання, заклик, заборону, пересторогу тощо: “Ось воно, його довгождане щастя, стоїть перед ним. Він тільки бачить гнучкий стан, пишний закучерявлений волос, соромливе лице, тепло чистого дівочого тіла. – Югино! – задихаючись, дивиться на задумане обличчя і нічого від хвилювання не може сказати” (М. Стельмах) [21, с. 295].

Уперше термін “вокативні речення” в науковий обіг увів О. О. Шахматов. Він назвав їх односкладними структурами на тій підставі, що вони становлять “речення, в яких головним і єдиним членом речення є звертання, ім’я особи, до якої звернена мова, якщо це ім’я вимовлене з особливою інтонацією, що викликає складне уявлення, в центрі якого стоїть ця особа; в цій думці може бути виражений докір, жаль, закид, обурення” [11, с. 167].

Характерними особливостями вокативних речень, за Б. М. Куликом, є такі:

- у них вживаються тільки назви осіб у кличній формі або ідентичній з нею формі називного відмінка, притому переважно власні імена або іменники, що означають осіб, за їх сімейними стосунками (мамо, батьку, сине, брате і т. п.);
- вирішальну роль у вокативному реченні відіграє інтонація, бо з її допомогою передаються спонукання і ті чи інші емоційні реакції;
- вокативні речення з семантико-граматичного боку є нерозкладними;
- вокативні речення передають думки і почуття, які при звичайному звертанні передаються реченнями, до якого це звертання прилягає

[11, с. 168-169].

Таким чином, вокативному реченню властива комунікативна цілісність: воно передає модальну чи емоційно забарвлену думку, виражену відповідною

інтонацією (інтонацією оклику, заклику, прохання, докору, незгоди тощо) [23, с. 96].

Відомо, що звертання як мовний елемент має різні дефініції у сучасній лінгвістиці, а саме: апелятив (функція впливу на адресата) (М. Копиленко); вокатив (звертання-речення) (О. Ветров, М. Копиленко, Л. Рижов); комунікативне звертання (С. Войнович); еквівалент речення (Л. Іванова).

Розглянемо класифікацію за формою вираження. Звертання поділяються на непоширені і поширені: Не заздри, брате, не губи душі, святої чистоти її не плями (Леся Українка.); Слався, людино, коли по землі йдеш ти як ратай, сіяч, будівничий (Рил.); Думи мої, думи мої, Лихо мені з вами! (Тарас Шевченко); Прилинь до мене, чарівнице мила, І запалай зорею надо мною ... (Леся Українка). Звертання можуть утворювати синонімічні ряди, виступаючи переважно уточнюючими прикладками до попереднього звертання: Сини мої! орли мої! Летіть в Україну, – Хоч і лихо зустрінеться, Так не на чужині (Тарас Шевченко); Світе тихий, краю милий, моя Україно! (Тарас Шевченко); Донеччино моя, моя ти батьківщино, тобі любов моя і всі мої чуття [13, с. 366].

Кожне зі звертань відіграє певну роль у мові поезій, а переважають емоційно-експресивні поширені звертання, які дозволяють авторові висловити власне ставлення до того чи до чого він звертається більш виразно, більш чуттєво.

У лінгвістичній традиції існує кілька точок зору на синтаксичну природу звернення. Є.П. Бейліна пропонує наступну їх класифікацію:

- звернення - слово чи словосполучення поза пропозиції (А. А. Шахматов, А. М. Пешковський);
- звернення - особливий член речення (А. Г. Руднев, А. Т. Абрамова, Т. Т. Аль-Кадім, О. А. Мізін);
- звернення - самостійне висловлювання (Л. А. Булаховський, В. Г. Адмоні, Г. П. Торсуев, У. Вейнрейх, В. К. Кузьмичова, В. П. Пронічев).

Багатьма гранями розкриваються перед читачем як антропонімічні, так і риторичні звертання. Містке і глибоке поняття Батьківщини, матері, батька,

родини, народної пісні, природи рідного краю, бойових походів – усе це знайшло відображення у майстерно побудованих звертаннях письменників та поетів.

За характером взаємин співрозмовників виділяють загальні, спеціальні та звертання-антропоніми.

Загальні звертання виконують роль установлення і підтримування контакту між співрозмовниками. Наприклад, звертання до осіб, які перебувають у родинних зв'язках: до батька, до матері, сестри, брата, дітей, дружини. “Сиди, синку, та спочивай після далекої дороги. Або з вас, дочки, будуть великі хазяйки, або – великі злидні!”.

Стосовно незнайомої чи малознайомої людини вживають, наприклад, добродію / добродійко, які вказують на нейтральні ввічливі стосунки. “Погано, пане добродію, погано!” – говорить Стеткевич рівним одностайним голосом без гніву, без вияву душевного порушення.

Раніше звертання типу пане, господарю / господине використовували стосовно людини, яка має певну вагу в суспільстві. До речі, в українській мові пане / пані вживають щонайменше сім століть. У наш час ці звертання перейшли в розряд загальних. “Не микайся, пане, не в своє діло! Тепер поздоровляю вас з новим щастям, новим здоров'ям, панове Посмітюхи...”

Звертання панно / пані слугували для розрізнення спеціального статусу осіб жіночої статі. Звертання панно стосувалося неodrуженої дівчини, пані – жінки, яка перебувала у шлюбі. “Так мене частувала, спасибі їй, та все припрошує: та випийте-бо, пані Марусю, та їжте-бо, пані Кайдашихо.”

Спеціальні звертання (на позначення посад, звань) адресують до осіб, які обіймають престижні посади в суспільстві. До спеціальних належать звертання вельможносте, князю, писарю, ректоре, кандидате. “Еге, високоповажний генеральний писарю, наші хлопи, нетямущі поміщики, вважали тебе за католика дідича, стріли тебе, як ворога» – промовив батюшка.” Звертання-антропоніми: звертання-патроніми, звертання на повні імена, прізвища, на

зменшувальні імена, на прізвиська. Ці номінації є найчисленнішою групою в епістолярній комунікації.

Звертання на прізвище не характерні для українського мовленнєвого етикету й уживається в листах дуже рідко на позначення фамільярних стосунків.

Офіційність у спілкуванні вносять звертання-патроніми – звертання на ім'я по батькові “Доброго здоров'я вам, Степане Івановичу!” [4, с. 43].

РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКІ ЗВЕРТАННЯ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Поетична мова являє собою складне поєднання образних засобів та індивідуально-авторських стильових модифікацій, тому й потребує уважного вивчення. У процесі художнього освоєння світу талановитий майстер слова знаходить такі мовно-виражальні форми, які стали б основою для створення конкретно-чуттєвих наочних образів, служили б джерелом емоційно-оцінного змісту та підкреслювали несподіваність авторських асоціацій [8, с. 141].

Лінгвостилістичні особливості мови поезії досліджували в тих чи тих аспектах такі провідні вітчизняні й зарубіжні мовознавці: М. М. Бахтін, І. С. Бацій, В. В. Виноградов, С. Я. Єрмоленко, І. І. Ковтунова, Б. О. Ларін, В. В. Моренець, В. В. Онищенко, Г. В. Степанов, В. А. Чабаненко та ін. На думку цих лінгвістів, функціонування мовних засобів у поетичних текстах порівняно з текстами інших стильових різновидів має свою специфіку [12, с. 119].

Самобутність стилю митця визначається насамперед синтаксичною будовою тексту. Як зауважила Л. Мацько, синтаксис через свій конструктивний характер, що виявляється у здатності до побудови нових структур із лексичного та морфологічного мовного матеріалу, має великі стилістичні можливості [8, с. 141].

На думку А. Єфимова, “уся архітектоніка словесної тканини – відбір конструкцій, їх організація, розміщення і об’єднання, уся словесна композиція твору перебувають у прямій залежності від своєрідності індивідуального синтаксису кожного поета і прозаїка” [8, с. 141].

Для створення нових оригінальних образів митці застосовують усі види тропів, фігур та стилістичних прийомів. Їх мовна практика продовжує найкращі традиції розвитку художніх функцій звертання. Як виразові засоби, вони міцно вростають у твори поетів, виконуючи не тільки суто номінативну роль, а й підкреслюючи ставлення мовця до співрозмовника чи іншої особи. До таких

засобів належать і звертання. Різні за формою, звертання надають контекстам ліричних, урочистих, інтимних та інших відтінків [8, с. 141].

Творчість Василя Андрійовича Симоненка є дуже цікавою основою для дослідження звертання як граматичної категорії, та його функцій у поетичному тексті.

Василь Симоненко вважається одним із найяскравіших представників покоління шістдесятників. Він прожив на світі лише 28 років (з них суто художній творчості були віддані переважно безсонні ночі останніх семи літ) і назавжди увійшов до історії рідної літератури завдяки неповторному, симоненківському, лірико-драматичному темброві, народно-епічному світосприйняттю й світопереживанню, втіленим у широкому діапазоні мистецтва слова – від гострої, непідробно щирої публіцистичності сарказму до м'якого гумору, задушевної сповідальної інтимності [6, с. 115].

2.1. Аналіз звертань у творах В. Симоненка

У своїх творах Василь Симоненко широко і повно використовує різноманітні звертання, а також вокативні речення.

Розглянемо звертання в поетичному доробку письменника з погляду класифікації О. Д. Пономарева. Як відомо, мовознавець виділяє такі типи звертань: власне звертання, риторичні, напівриторичні конструкції та звертання-речення. У творах Симоненка, ці типи представлені неоднорідно.

Найчастіше зустрічаються риторичні звертання, їх приблизно 60% від загальної кількості: рідна хата, сонце, місяць, вітер, земля, поля, берізка, дуб, досада, мова тощо (рис 1.). Риторичні звертання не являють собою засіб спонукати співрозмовника до відповіді, а використовуються як стилістичний прийом, як спосіб відтворити стан мовця, його вподобання, думки, почуття [20, с. 295].

У ролі риторичних звертань виступають персоніфіковані назви неживих предметів і абстрактних понять, це надає мові експресивного забарвлення, робить її більш інтенсивною. Застосовуючи засіб персоніфікації, митець створює чуттєві, проникливі художні образи:

Берези, в снігу занімлі,
 Іній на вітах слізьми,
 Про що ви мрієте, білі?
 – Про сонце мріємо ми...
 Дуби в крижаній кольчuzі,
 Одягнуті в сиві шовки,
 Про що замислились, друзі?
 Про сонце наші думки... [17, с. 83]

Це звертання до тих предметів, які викликають переживання під час роздумів або смутку, а також захоплення, замилювання у хвилини радості чи піднесення. У такий спосіб автор хоче залучити читача до співпереживання, викликати в нього ті почуття, які охоплюють самого автора:

Я прощаюся нині з тобою,
Рідна хато моя, назавжди. [17, с. 8]

Як поет-патріот Василь Симоненко просто не може не писати вірші про свою Батьківщину, а тому і звертання до неньки України зустрічаються у його віршах повсякчас: Україно! Ти для мене – диво! [17, с. 33]

Теми патріотизму, переживань за власний народ постійно присутні у творчості поета, а тому й часто зустрічаються звертання до народу, та злочинців, що несправедливо ставляться до простих українців:

Народе мій!
Титане непоборний,
Що небо підпирає голубе! [17, с. 4]

У творчому доробку письменника існують, навіть, вірші, у назві яких вже є звертання. Так зустрічаємо вірш “Моя мова”. Назва вірша виступає звертанням, а сам текст – логічним продовженням:

Все в тобі з’єдналося, злилося –
Як і поміститися в одній! –
Шепіт зачарований колосся,
Поклик із катами на двобій. [17, с. 24]

Твори Василя Симоненка завжди емоційно та експресивно насичені. Своє ставлення до подій та осіб він виражає риторичними звертаннями у формі власних та загальних назв. При цьому назви істот та неістот зустрічаються у творчості однаково часто:

Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати,
Не пущу тебе колиску синову гойдати.
Припливайте до колиски, лебеді, як мрії,
Опустіться, тихі зорі, синові під вії. [17, с. 114]

На другому місці за частотою вживання (30%) у творах Василя Симоненка стоять власне звертання. Тобто ті, які позначають конкретну особу, до якої спрямоване мовлення, і розраховані на реакцію цієї особи. [20, с. 294] Це власні

імена героїв, або загальні назви у кличній формі: Оксано, Андрію, діду, мамо, козаче, друзі, товариство, горличко люба тощо.

Серед власне звертань у творах Василя Андрійовича значне місце посідають звичайні звертання, вживані у діалогах. Стосуються вони здебільшого персонажів творів, які спілкуються між собою:

Я так манила його до себе,
У нашу сонні, спокійну тиш,
А він сміявся: “Мила, не треба,”
Не треба жартів таких! Облиш.

[17, с. 53]

І благаю щодня про одне:

– Пожалійте, змилуйтесь, люди,
Нагодуйте мене!..

[17, с. 99]

У ході дослідження були також проаналізовані деякі прозові твори Василя Симоненка. Проста та спокійна народна мова характерна для цих творів. У ролі звертань тут найчастіше зустрічаються власні імена героїв, при чому здебільшого у кличній формі:

– Ну, скажи, Андрію, коли висушить мене ця праця та негода, чи буду
любою для того, що спокусився красою?
– Не знаю, Ольго, – щиро зітхнув хлопець. – Не знаю, хто б тебе зміг не
любити отаку! [18, с. 6]

Часто поет ускладнює звертання характеризуючими епітетами. Це допомагає краще висловити ставлення до персонажів як автора, так і самих героїв:

“Ти куди, козаче кривоногий,
Може вже шукаєш молоду?” [17, с. 78]

Великий прошарок у творчості Василя Симоненка займає інтимна лірика. Вірші цієї тематики рясніють звертаннями та характеристиками коханої. Тут і

милування, і благаання, і відчай, весь широкий спектр емоцій автор виражає звертаннями:

У мою б увірвалася мову,
Щоб сказати в тривожну мить:
– Ненаглядна, злюща, чудова,
Я без тебе не можу жити!..

[17, с. 48]

Симоненко використовує поширені звертання, ускладнені епітетами. Так він характеризує свою кохану, демонструє свій емоційний стан:

І буду ждати кожної години
В далекому чи близькому краю
Одну тебе, тебе єдину,
Маленьку дівчинку мою. [17, с. 65]

Автор активно вживає звертання, підсилені вигуками. За своїм походженням вигуки є одиницями, що виражають емоційне ставлення мовців до певних об'єктів чи явищ, свої переживання. Вони позначені емотивною експресивністю, тому, поєднуючись із звертаннями, змінюють виразність поетичного мовлення. [8, с. 142] Найчастіше разом із звертанням поет використовує емоційні вигуки о, ой, які покликані виражати його почуття:

І під шатром розписаного неба
Я поцілую очі твої злі –
Візьму я все, о блуднице, від тебе,
Чим ти людей обходиш на землі!

[17, с. 64]

Найменш поширеними в поетичних творах Василя Симоненка виявилися напівриторичні звертання, всього приблизно 10% від загальної кількості. Такі конструкції поєднують в собі риси власне звертань і риторичних звертань. Ці звертання спрямовані до конкретних осіб, розраховані на реакцію, хоч і не безпосередню, і водночас передають емоційний стан мовця:

Чую ваш голос простий і ласкавий,

Предки безсмертні мої:

Праця людини – окраса і слава,

Праця людини – безсмертя її! [17, с. 23]

Звертання до українського народу, до людей, що борються за свої права та до їхніх кривдників – густо проявляються в різноманітних творах поета:

Генії! Безсмертні! На коліна

Станьте перед смертними людьми!

[17, с. 93]

Гей, почуйте, добрі люди,

Заздрить мені треба:

Грім ударив мене в груди,

Грім з ясного неба. [17, с. 39]

Окремо, у творчості Симоненка, виділяються вокативні речення-звертання. Такі звертання найбільш експресивні. Служать вони для вираження певних емоцій, спрямованих до об'єкта звертання, а не для спонукання його до відповіді, дії тощо:

Народе мій!

Титане непоборний, що небо підпирає голубе! [17, с. 4]

Поет возвеличує, славить свій народ, інколи навіть трошки гіперболізуючи. З цього можна зрозуміти, як сильно він прив'язаний до власного українського коріння, як глибоко переживає і співчуває усім злигодням своїх людей. Симоненко безмежно хоче вірити в добре майбутнє для наступних поколінь українців, і відчуває вину за всі наслідки рішень, які приймають його сучасники:

Сини! Сини! Барометри кирпаті

Людського спокою і завтрашнього дня!

Ми перед вами разом винуваті,

Що на планеті бійки і гризня.

[17, с. 111]

Як справжній патріот, Симоненко не може не милуватися красою рідної землі, але і тут він згадує про тяжкі роки для народу, коли у війнах полягли найкращі сини цієї землі:

Поля мої! Суворі таємниці
 Я відчуваю в плескоті хлібів –
 Здається, сотні змучених рабів
 Звели до сонця стомлені правиці. [17, с. 25]

Симонеківська інтимна лірика більш плавна, у ній немає місця для голосних вигуків, тому вокативні речення тут рідкість, і спрямовані на те, щоб висловити почуття, які переповнили душу поета:

О жорстока! Щастя хоч краплину
 В душу мою змучену згуби –
 Полюби і зрадь через хвилину,
 Та хоч на хвилину полюби! [17, с. 55]

Також речення цього типу можна зустріти у внутрішніх висловлюваннях героїв:

Скинув бомбу на вигін літак.
 Я кричав, надриваючись: “Ма-мо!”,
 На зелений упавши єдваб...
 І зіяла холодна яма. [17, с. 125]

У цих же випадках вокативні речення використовуються і в прозових творах Василя Симоненка:

– Іванку! Доносься до мене дідів голос. [18, с. 21]
 – Товариство! Я пропоную влаштувати конкурс.
 [18, с. 32]

У ході дослідження було виявлено, що більшість звертань у творчості поета за морфологічним вираженням є іменниками. Ці звертання є власними або загальними назвами.

Нормативною формою іменника в ролі звертання є кличний відмінок, але іноді у функції кличного відмінка використовується форма називного відмінка.

У мові творів найбільш поширеним 85% є вживання традиційного і природного для української мови кличного відмінка:

Українонько! Розтерзана на шмаття,
У смороді й тумані гнойовім,
Кричиш ти мені в мозок, мов прокляття,
І зайдам, і запроданцям твоїм.

[17, с. 30]

Україно! Яка в тебе мрія шалена!
Ти не кліпай очима на мрію чужу.
Притулися горбами й устами до мене,
Перетни в моїм серці криваву межу!

[17, с. 35]

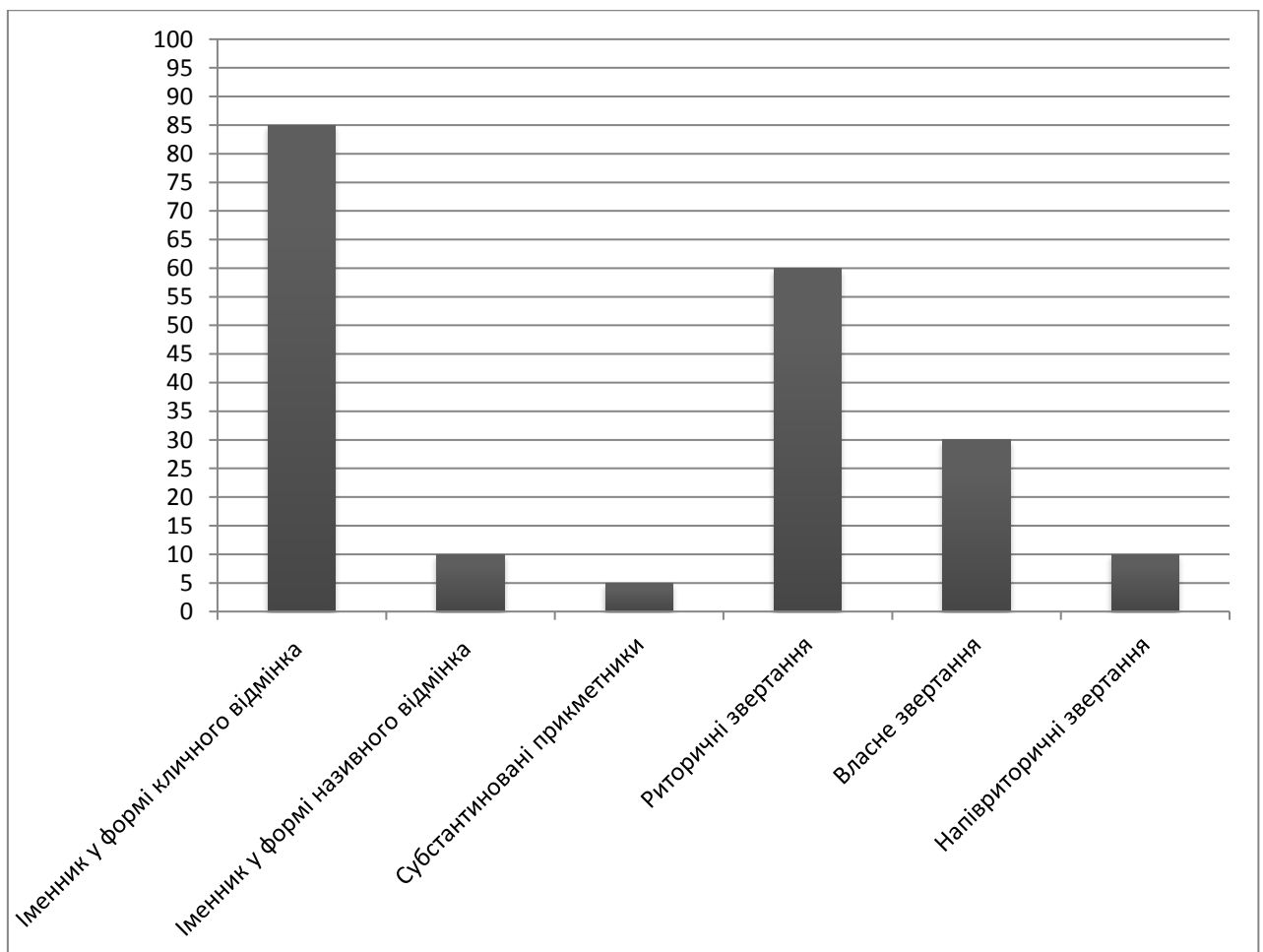

Рис. 1. Класифікація звертань за О.Д. Пономарівим

Співвідносність кличного і називного відмінків виявляється з морфологічного боку. У формах множини та середнього роду кличний відмінок збігається з називним, тобто у цих формах вони морфологічно не відрізняються [3, с. 144]. У творчості Василя Андрійовича таких звертань 10%:

Генії! Безмертні! На коліна
Станьте перед смертними людьми!

[17, с. 93]

Здрастуй, сонце, і здрастуй, вітре!

Здрастуй, свіжосте нив!

Я воскрес, щоб із вами жити

Під шаленством весняних злив. [17, с. 42]

Проте було помічено і звертання в називному відмінку однини:

Я тоді, брат, служив у піхоті.

Я тоді, хлопче, був солдат.

[17, с. 122]

У творчості Симоненка трапляється невелика кількість звертань, що за своїм вираженням є субстантивованими прикметниками – близько 5%. Найчастіше це емоційні звертання, покликані передати настрій та почуття автора:

У мою б увірвалася мову,
Щоб сказати в тривожну мить:
– Ненаглядна, злюща, чудова,
Я без тебе не можу жити!..

[17, с. 48]

О жорстока! Щастя хоч краплину
В душу мою змучену згуби –
Полюби і зрадь через хвилину,
Та хоч на хвилину полюби!

[17, с. 55]

Зовсім не траплялося звертань, виражених субстантивованим дієприкметником, числівником, особовим займенником.

Як відомо, за формою вираження звертання поділяються на непоширені і поширені. Тобто такі, що складаються з одного або кількох слів. Найчастіше у своїй творчості Василь Симоненко послуговується непоширеними звертаннями – 80% від усієї кількості, представлені на рис. 2. Це влучні та точні звертання, які спрямовані привернути увагу, акцентувати її на чомусь конкретному, висловити емоції автора або героїв:

- Вернись, чоловіче,
Бо з'їм твій хліб! [17, с. 160]

Але доволі часто зустрічаються і поширені звертання – 20%. Вони найбільш експресивні, насичені відтінками та значеннями:

- О земле жорстока й мила,
Ковтнула ти їхні дні –
Усе, що вони любили,
Віддай долюбить мені!
[17, с. 31]

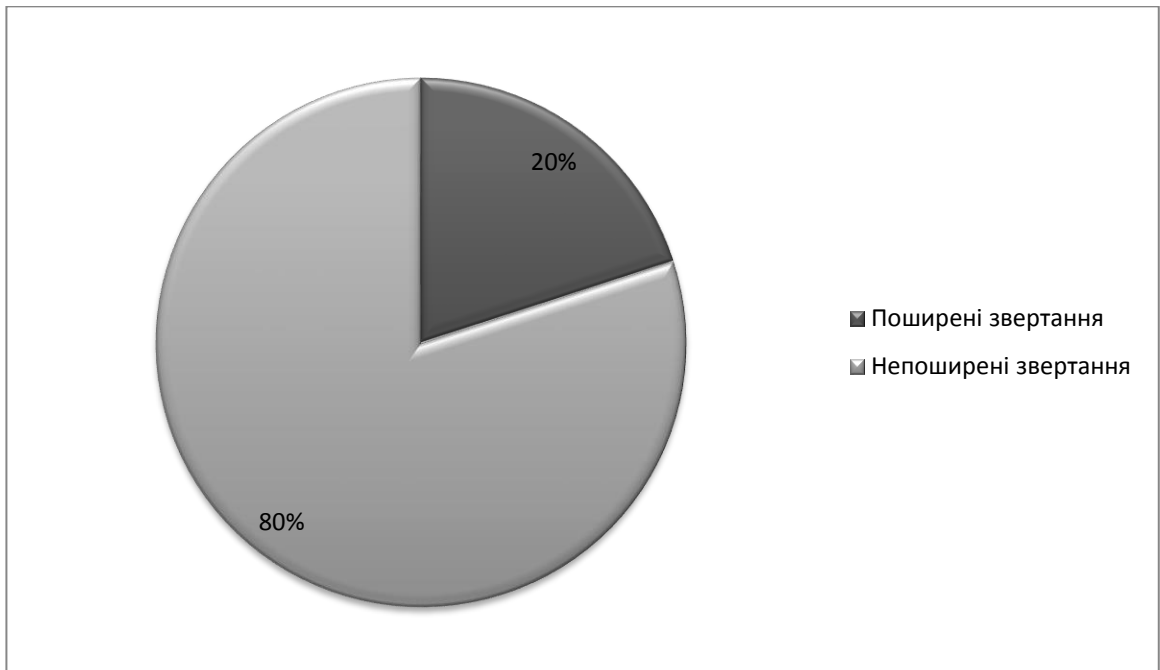

Рис. 2. Класифікація звертань за формою вираження.

Поширені звертання в інтимній ліриці наповнені ласкою та замилюванням коханою, вони доповнюються епітетами, що покликані описати ставлення автора чи героя до дівчини:

Мерехтять у тумані огні,
Впали роси на заспані трави.
Ти прийди, усміхнися мені,
Ластів'ятко моє кучеряве.

[17, с. 63]

Часто ці звертання як гімн до якоїсь особи, її возвеличення. Так у вірші “Одинока матір” Симоненко говорить про матір-героїню:

Мадонно мого часу!
Над тобою
Палають німби муки
І скорбот,
І подвиг твій,
Обпечений ганьбою,
Благословив розстріляний народ.

[17, с. 117]

Особливої експресивності поетичному мовленню надають поширені епітетні звертання. Це другі звертання, які стоять біля основного, номінативного, і пояснюють, виділяють, підкреслюють певні ознаки особи чи предмета. Інколи епітетні звертання нанизуються:

Благослови, добра доле, вередухо вперта,
На цій землі мені жити та на ній і вмерти.

[17, с. 37]

Серце, недавно кволе,
Муко моя мала,
Чому щеміш, як ніколи?

– Хочу її тепла... [17, с. 84]

ВИСНОВКИ

Творча спадщина Василя Симоненка багата і різноманітна. Його поетичні твори вражають не тільки актуальністю і глибиною поставлених проблем, а й великою силою емоціонального впливу. Такий ефект створюється завдяки майстерному вживанню різноманітних художніх засобів, використанню усього багатства української літературної мови. Серед інших стилістичних фігур Василь Симоненко часто використовує у своїх творах такі, в основі яких лежать звертання. Саме в індивідуальному авторському вживанні звертань і виявляється індивідуальний стиль митця.

Поезія Симоненка оптимістична, сповнена віри в людину, в її творчі можливості.

У курсовій роботі була проаналізована творчість Симоненка, вживання автором звертань кількох збірок. Звертання широко використовуються письменником, утворюючи неповторний самобутній колорит та стиль письменника.

1. Звертання здавна перебували в полі зору вчених-лінгвістів. У численних граматичних працях з'ясовували морфологічні особливості наказового способу дієслова та форм кличного відмінка іменників, які в мовленнєвих актах використовують для позначення адресата. Основна функція звертання – спонукати співрозмовника слухати, заохочувати його до спілкування.

2. Звертання є одним із найважливіших компонентів комунікативного акту. Воно зазвичай задає тон усьому висловленню та подальшому спілкуванню. Звертання може виражати відтінки думок і почуттів різними засобами, а саме: шляхом уживання слів у переносному значенні; за допомогою стилістично забарвлених суфіксів – здрібнілості, пестливості, згрубілості; за допомогою означень і прикладок, що стоять при звертанні; повторенням звертання; уживанням при звертанні вигуків. Серед інших слів звертання

виділяється передусім стилістичною виразністю.

3. З'ясовано, що за морфологічним вираженням звертання може бути виражене іменником у формі кличного відмінка – 85% або називного – 10%. Зрідка в ролі звертань можуть вживатися субстантивовані прикметники – 5%. За характером взаємин співрозмовників виділяють загальні, спеціальні та звертання-антропоніми.

4. У ході дослідження було помічено деякі особливості вживання звертань у творчості Василя Симоненка. Найчастіше автор вживає риторичні звертання до неживих предметів, застосовуючи засіб персоніфікації: рідна хата, сонце, місяць, вітер, земля, поля, берізка, дуб, досада, мова тощо. У віршах постійно постає образ України, тому звертання до неї зустрічаються найчастіше. Власне звертання у творах письменника представлені рідше. Здебільшого вони використовуються у внутрішніх діалогах. Це власні імена героїв, або загальні назви у кличній формі: Оксано, Андрію, діду, мамо, козаче, друзі, товариство тощо. Окремо можна виділити власне звертання ліричного героя до коханої. Інтимна лірика Симоненка рясніє такими звертаннями, чисто доповненими характеризуючими епітетами: ластів'ятко моє кучеряве, мила дівчинка, жорстока й мила та ін. Напівриторичні звертання автор використовує рідко, в основному вони направлені до народу, людей, співвітчизників, як заклик або спонукання до дії.

5. Більшість звертань у творчості Василя Симоненка непоширені – 80%, тобто мають лише один складник. Це влучні та точні звертання, які спрямовані привернути увагу: чоловіче, козаче, дідусю, сину. Але доволі часто зустрічаються і поширені звертання – 20%. Вони найбільш експресивні, насичені відтінками та значеннями: “Мадонно мого часу!”. Також автор активно вживає звертання, підсилені вигуками. Найчастіше разом із звертанням поет використовує емоційні вигуки о, ой, які покликані виражати його почуття.

6. Широкого вжитку у творчому доробку письменника зазнали вокативні речень. Такі звертання найбільш експресивні. Вони позбавлені кличної інтонації, але відзначаються посиленою кличною інтонацією з різними

тембровими відтінками. Служать вони для вираження певних емоцій, спрямованих до об'єкта звертання, а не для спонукання його до відповіді, дії тощо: “Народе мій!”, “Українонько!”, “Сини!”. Найчастіше такі речення зустрічаються у внутрішніх діалогах героїв тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка / Ф. И. Буслаев. – М.: Учпедгиз, 1959.
2. Венгринюк М. І. Адресат у художньому тексті (на матеріалі української прози ХХ століття): Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.01 / Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
3. Вихованець І. Р. Звертання / І. Р. Вихованець // Українська мова. Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000.
4. Горбачук Д. Звертання як елемент ділового мовлення / Д. Горбачук // Дивослово. – 2006. – №12. – С.2–4. – Урок української.-2007.-№5.-С.49-51.
5. Дем'янова Н. О. Лінгвістична структура та гендерні особливості звертань в українській та французькій мовах: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.15 / Дем'янова Надія Олександрівна; Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – О., 2012. - 19 с.
6. Дончик В.Г. Історія української літератури ХХ століття. У двох книгах. Книга друга. Частина друга. (1960-1990-ті роки)
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001.
8. Коваль О. Експресивні можливості художніх звертань у поетичній мові поетів-неокласиків / О. Коваль // Зб. Наук. Праць. – 2012. – С.141–144.
9. Корнійко І. В. Звернення як динамічний засіб вираження зверненості мовлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філологічних наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.В. Корнійко. – Київ, 2000. – 16, [1] с.
10. Корновенко Л. В. Звертання у прагмалінгвістичному аспекті: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук. 10.02.02. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 21 с.

11. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / Б. М. Кулик. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – К.: Рад. Школа, 1965. – Ч. II: Синтаксис
12. Пасічна О. В. Звертання в поетичному мовленні // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – Кривий Ріг, 2009. – Вип.3. – С.119-125.
13. Плющ М. Я. Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні: вибрані праці / М. Я. Плющ; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – 362 с.
14. Райлянова В. Е. Семантичний простір звертання в сучасній російській мові: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук. 10.02.02. / Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2001. – 16 с.
15. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
16. Скаб М. С. Прагматика апеляції в українській мові: Навч. посіб. / М. С. Скаб / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 2003. – 79 с.
17. Симоненко, Василь. Вибране: Для серед. та ст. шк. віку / Упоряд. Г. М. Кирпа, Д. С. Череднеченко. – К.: Школа, 2008. – 253 с.
18. Симоненко, Василь Андрійович. Вино з троянд : оповідання / Василь Андрійович Симоненко . – Львів : Каменяр, 1965 . – 60 с. – (Бібліотечка оповідань "На добрий вечір") . – На укр. яз.
19. Сисін І. Лицар української поезії [Текст] / І. Сисін // Педагогічна думка. – 2011. – № 1. – С. 73–75.
20. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис. / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1972. – 511 с.
21. Сучасна українська мова: Підручник /О. Д. Пономарів, С 91 В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К.: Либідь, 2001. – 400 с.
22. Сучасна літературна українська мова. Синтаксис. За загальною редакцією акад. АН УРСР Білодіда І. К. – К.: «Наукова думка», 1972. – 512 с.

23. Тимченко Є.К. Вокатив і інструменталь в українській мові. – К.: Вид-во ВУАН, 1926. – 118 с.
24. Форманова С. В. Звертання як засіб вираження категорії адресата / С. В. Форманова // Мова і культура. – 2004. – У 10-ти т., В.7;Т.4.Ч.2. – С. 50–56.
25. Цевкова Т. І. Звертання / Т. І. Цевкова // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2014. – № 30. – С. 11–13.

ДОДАТКИ

1) Народе мій!

Титане непоборний, що небо підпирає голубе!

[17, с. 4]

2) Народе мій!

Титане непоборний,

Що небо підпирає голубе!

[17, с. 4]

3) Я прощаюся нині з тобою,

Рідна хато моя, назавжди.

[17, с. 8]

4) Я вами гордую, панове,

Бо я – знатніший од вас.

Звиняйте за грубе слово –

Я з вами свиней не пас!

[17, с. 9]

5) Тремтять, убивці! Думайте, лакузи!

Життя не наліза на ваш копил.

Ви чуєте? На цвинтарі ілюзій

Уже немає місця для могил!

[17, с. 14]

6) Де зараз ви, кати мого народу?

Де велич ваша, сила ваша де?

[17, с. 15]

7) Древній, обікрадений народе!

Над тобою прошумів розбій,

Та кати не вкрали твою вроду,

Не не всушили дужий мозок твій.

[17, с. 16]

8) “Як вам, дядьку, не ай-яй-яй
Красти на полі свій урожай!”

[17, с. 16]

9) Не шукав я до тебе
Ні стежки, ні броду,
Бо від тебе узбіччям
Ніколи не брів –
Я для тебе горів,
Український народе,
Тільки, мабуть,
Не дуже яскраво
Горів.

[17, с. 20]

10) Не шукаю до тебе
Ні стежки, ні броду –
Ти у грудях моїх,
У чолі і в руках.
Упаду я зорею,
Мій вічний народе,
На трагічний і довгий
Чумацький твій шлях.

[17, с. 21]

11) За плату ви закохані в ідею
І зморшки морщите на ситому чолі...
Кому ж ви служите, приручені Антеї,
Відірвані від матері-землі?

[17, с. 21]

12) О курде! Бережи свої набой –
Без них тобі свій рід не вберегти!

[17, с. 22]

13) Чую ваш голос простий і ласкавий,

Предки безсмертні мої:

Праця людини – окраса і слава,

Праця людини – безсмертя її!

[17, с. 23]

14) Все в тобі з'єдналося, злилося –

Як і поміститися в одній! –

Шепіт зачарований колосся,

Поклик із катами на двобій.

[17, с. 24]

15) Кожну хвилю у кожному днину

Гріє душу твоє ім'я

Ненаглядна, горда, єдина,

Україно моя.

[17, с. 25]

16) Поля мої! Суворі таємниці

Я відчуваю в плескоті хлібів –

Здається, сотні змучених рабів

Звели до сонця стомлені правиці.

[17, с. 25]

17) Стегна твої, брови і рамена,

Шия і вогонь тендітних рук –

Все в тобі прекрасне і священне,

Мамо моїх радощів і мук!

[17, с. 28]

18) Кораблі! Шикуйтеся до походу!

Мрійництво! Жаго моя! Живи!

[17, с. 29]

19) Жоден вітер сонця не остудить,

Півень землю всю не розгребе!

Україно! Доки жити буду,

Доти відкриватиму тебе.

[17, с. 29]

20) Мріяти й шукати, доки жити,

Шкварити байдужість на вогні!..

А якщо відкрию вже відкрите, –

Друзі! Ви підкажете мені...

[17, с. 29]

21) Чую, земле, твоє дихання,

Розумію твій тихий сум,

Як на тебе холодні світання

Ронять пригорщами росу.

[17, с. 30]

22) Вкраїнонько! Розтерзана на шмаття,

У смороді й тумані гнойовім,

Кричиш ти мені в мозок, мов прокляття,

І зайдам, і запроданцям твоїм.

[17, с. 30]

23) Візьми всього! І мозок мій, і вроду,

І мрій дитинних плеса голубі.

Для мене найсвятіша нагорода –

Потрібним будь, красо моя, тобі.

[17, с. 30]

24) Чую, земле, твоє дихання,

Розумію твій тихий сум,

Як на тебе холодні світання

Ронять пригорщами росу.

[17, с. 30]

25) Земле рідна! Мозок мій світліє,

І душа ніжнішою стає,
Як твої сподіванки і мрії
У життя вливаються моє.

[17, с. 30]

26) О земле жорстока й мила,
Ковтнула ти їхні дні –
Усе, що вони любили,
Віддай долюбить мені!

[17, с. 31]

27) Одійдіте, недруги лукаві!
Друзі, зачекайте на путі!
Маю я святе синівська право
З матір'ю побуть на самоті.

[17, с. 33]

28) Україно! Ти для мене – диво!

[17, с. 33]

29) Україно! Тебе я терпіти не можу,
Я тебе ненавиджу чуттями всіма,
Коли ти примітивна й на лубок похожа,
Коли думки на лобі у тебе нема.

[17, с. 34]

30) Україно, мовчи! Україно, затихни!
Не така ти багато, щоб тратить слова!

[17, с. 35]

31) Україно! Яка в тебе мрія шалена!
Ти не кліпай очима на мрію чужу.
Притулися горбами й устами до мене,
Перетни в моїм серці криваву межу!

[17, с. 35]

32) Благослови, добра доле, вередухо вперта,

На цій землі мені жити та на ній і вмерти.

[17, с. 37]

33) Гей, почуйте, добрі люди,

Заздрить мені треба:

Грім ударив мене в груди,

Грім з ясного неба.

[17, с. 39]

34) Здрастуй, сонце, і здрастуй, вітре!

Здрастуй, свіжосте нив!

Я воскрес, щоб із вами жити

Під шаленством весняних злив.

[17, с. 42]

35) У мою б увірвалася мову,

Щоб сказати в тривожну мить:

– Ненаглядна, злюща, чудова,

Я без тебе не можу жить!..

[17, с. 48]

36) Розкажіть ви, роси, ніби перли чисті,

Чому вас роняють трави урочисті?

[17, с. 50]

37) Світ твоїми, моя люба, кучерями пахне

[17, с. 50]

38) Розкажи, тополе, не ховай од всіх,

Чому слабне вітер в кучерях твоїх?

[17, с. 50]

39) “Ой вийди, серце, з води на волю,

На трави чисті, на срібний луг.”

[17, с. 51]

40) “Ой ти місяцю,

Ой ти ясний,

Ми тебе голубить хочемо.”

[17, с. 52]

41) А він сміявся: “Мила, не треба,
Не треба жартів таких! Облиш”

[17, с. 53]

42) Я так манила його до себе,
У нашу сонні, спокійну тиш,
А він сміявся: “Мила, не треба,”
Не треба жартів таких! Облиш. [17, с. 53]

43) О жорстока! Щастя хоч краплину
В душу мою змучену згуби –
Полюби і зрадь через хвилину,
Та хоч на хвилину полюби!

[17, с. 55]

44) О жорстока! Щастя хоч краплину
В душу мою змучену згуби –
Полюби і зрадь через хвилину,
Та хоч на хвилину полюби!

[17, с. 55]

45) У весняному сумі ночей
Я чекаю тебе, моя мила,
Щоби полум'ям синіх очей
Ти тривогу мою погасила.

[17, с. 63]

46) Мерехтять у тумані огні,
Впали роси на заспані трави.
Ти прийди, усміхнися мені,
Ластів'ятко моє кучеряве.

[17, с. 63]

47) І під шатром розписаного неба

Я поцілую очі твої злі –
 Візьму я все, о блуднице, від тебе,
 Чим ти людей обходиш на землі!
 [17, с. 64]

484) І буду ждати кожної години
 В далекому чи близькому краю
 Одну тебе, тебе єдину,
 Маленьку дівчинку мою.
 [17, с. 65]

49) І буду ждати кожної години
 В далекому чи близькому краю
 Одну тебе, тебе єдину,
 Маленьку милу дівчинку мою.
 [17, с. 65]

50) – Родичі з тобою, діду, ми!
 [17, с. 68]

51) “Ти куди, козаче кривоногий,
 Може вже шукаєш молоду?”
 [17, с. 78]

52) Берези, в снігу занімилі,
 Іній на вітах слізьми,
 Про що ви мрієте, білі?
 – Про сонце мріємо ми...
 Дуби в крижаній кольчuzі,
 Одягнуті в сиві шовки,
 Про що замислились, друзі?
 Про сонце наші думки...
 [17, с. 83]

53) Серце, недавно кволе,
 Муко моя мала,

Чому щеміш, як ніколи?

– Хочу її тепла...

[17, с. 84]

54) Він їй сказав: “Ослушнице зухвала!

Мені твого не треба каяття...”

[17, с. 84]

55) Найпаскудніший, підлий гаде!

Ти посіяв між нами брехню...

[17, с. 87]

56) Качане мій, за що тебе згноїли?

Качане мій, кому ти завинив?

Качане мій, лягли в твою могилу

І людська праця, і щедроти нив.

[17, с. 89]

57) Генії! Безсмертні! На коліна

Станьте перед смертними людьми!

[17, с. 93]

58) Прокляття вам, лукаві лицедії,

В яких би ви не шлялися чинах!

Ви убиваєте людську надію

Так само як убили качана.

[17, с. 90]

59) Штрикаю небо очима гострими:

– Де ти, П'ятнице мій?

[17, с. 93]

60) Залпи відчаю рвуться з горла,

Гуркотять у байдужу даль:

– Пошли мені, Боже, хоч ворога,

Коли друга послати жаль!

[17, с. 93]

61) І благаю щодня про одне:

– Пожалійте, змилюйтесь, люди,
Нагодуйте мене!..

[17, с. 99]

62) О друже мій, попереду розлука,
А зустрічі – чи траплялися вони,
І наші спільні радощі і муки
Чи впливуть із серця глибини?

[17, с. 102]

63) Спи, грабіжнику мій кирпатий.
Сумнів диханням розігрій,
Я тобі стану в голови слати
Найніжніші подушки мрій.

[17, с. 106]

64) Слухай, мрійнику, ідіоте!
Ти – в комедії лицедій!
Ми випльовуєм сотнями з рота
Недогризки людських надій.

[17, с. 108]

65) Я твій ровесник. Доля моя куца,
Печаль моя не відає кінця –
Старих вітрил чіткі орбіти рвуться,
І гаснуть ненароджені серця.

[17, с. 109]

66) Кирпатий мій! Дивлюся я крізь тебе
У завтрашнє страдалиці Землі.

[17, с. 111]

67) Сини! Сини! Барометри кирпаті
Людського спокою і завтрашнього дня!
Ми перед вами разом винуваті,

Що на планеті бійки і гризня.

[17, с. 111]

68)Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати,

Не пуцу тебе колиску синову гойдати.

Припливайте до колиски, лебеді, як мрії,

Опустіться, тихі зорі, синові під вії.

[17, с. 114]

69)Припливайте до колиски, лебеді, як мрії.

[17, с. 114]

70)Опустіться, тихі зорі, синові під вії.

[17, с. 114]

71)Виростеш ти сину, вирушиш в дорогу,

Виростуть з тобою приспані тривоги.

[17, с. 114]

72)Можна все на світі вибирати, сину,

Вибрати не можна тільки Батьківщину.

[17, с. 115]

73)Мадонно мого часу!

Над тобою

Палають німби муки

І скорбот,

І подвиг твій,

Обпечений ганьбою,

Благословив розстріляний народ.

[17, с. 117]

74)І все ж прожити, певне, так годиться,

Щоб старість не промовила, бува:

– Ти був, козаче, щедрим на дурниці

І на красиві та пусті слова!..

[17, с. 118]

75)Де фотографи? Де поети?

Нуте, хлопці, сюди скоріш!

Можна знімок утнуть до газети

І жахливо веселий вірш.

[17, с. 119]

76)Ти мені не мішай, Василю,

І морганням очей не муль.

[17, с. 122]

77)Я тоді, брат, служив у піхоті.

Я тоді, хлопче, був солдат.

[17, с. 122]

78)Навесі мені вперше мати

Із спідниці пошила штани

І сказала: “Годі гуляти,

Пасти свині, хлопче, жени”

[17, с. 125]

79)Скинув бомбу на вигін літак.

Я кричав, надриваючись: “Ма-мо!”

На зелений упавши єдваб...

І зіяла холодна яма.

[17, с. 125]

80)Двоє кинулись люто в хату.

Я тоді – з-за дверей на поріг,

Прямо в руки потрапив кату.

“Я тебе тут, щеня, стеріг!”

[17, с. 126]

81)Фріц до дядька промовив:

– Батьку...

[17, с. 127]

82)Але тут не знав, що казать.

Тільки витер долонею очі:

“Ну, хлоп’ята

Пора вже спать...”

[17, с. 128]

83) Ой-ой, біда! Рятуйте мене, люди, –

Без мене ж і для вас життя не буде...

[17, с. 132]

84) Мене, люди добрі, пан Бог послав,

Щоб я вам зачав Месію.

[17, с. 139]

85) Як треба, життя укорочуй мені

Та шли йому суджену, боже.

[17, с. 140]

86) – Мовчав би ти, базікало, ледаче,

Ціна твоєму росту – гріш.

[17, с. 141]

87) “Гей, звірі! Слухайте, радійте і співайте,

До Лева всі обійми повертайте...”

[17, с. 142]

88) Тепер з могили темної

Благання шле у світ:

“Переверніть, о людоньки,

Зі спини на живіт!”

[17, с. 145]

89) “Гей, ледачі сльозівці!

Хто впіймає Лоскотона,

Буде муж моїй дочці!”

[17, с. 149]

90) – Гей, веселий Лоскотоне,

Це прийшли твої брати!

[17, с. 151]

91) Та благали:

“Любі паці,

Вже пора вставать до праці!”

[17, с. 157]

92) – Вернись, чоловіче,

Бо з’їм твій хліб!

[17, с. 160]

Наївся Петро:

93) Ну, стели постелю,

Горличко ніжна моя, –

Та сама лишень лізь під стелю,

А на долівці приляжу я.

[17, с. 160]

94) – Іди, лобуряко, з дому –

Ти з мене останню сорочку зняв!

Іди собі, зла личино!

[17, с. 161]

95) Лишайся, хлопче, у нас –

У нас не життя, а свято,

Щасливим зробишся враз...

[17, с. 162]

96) І вийшло звідти дівча,

І всміхнулося мило:

– Спасибі за поміч тобі, Дурило!

[17, с. 166]

97) Ну, скажи, Андрію, коли висушить мене ця праця та негода, чи буду любою
для того, що спокусився красою?

98) Не знаю, Ольго, – щиро зітхнув хлопець. – Не знаю, хто б тебе зміг не
любити отаку! [18, с. 6]

99) – Іванку! Доносився до мене дідів голос.

[18, с. 21]

100) Товариство! Я пропоную влаштувати конкурс.

[18, с. 32]